

ЕНЕРГЕТИКА МИСЛІ ВИНЯТКОВОЇ ЛЮДИНИ

Афористика Дмитра Донцова – це, може, одна з найцікавіших тем в українській гуманітаристиці ХХ ст. Цей автор захоплює читача вже самим стилем і способом свого мислення. Це автор пружний, соковитий, навіть демонічний у своїх змаганнях і поривах, своїх переживаннях і візіях. Він чітко ділить світ на Добро й Зло, і весь кидається в жахіття прірви борінь, які тривають між цими двома вічними субстанціями людського буття. Донцов не знає ні жалю, ані скрушності до тих суспільно-психологічних категорій, яким він кинув свій вирок. У його філософії світ Підлоти, Плиткості, Двоєдушності, Відступництва і Пристосуванства має бути підданий анатемі назавжди.

Ці вступні оцінки й характеристики дещо пояснюють, чому ім'я Дмитра Донцова зазнало таких численних очорнювань та остракізмів в Україні. Український затуманений, завжди пацифістськи налаштований нарід і його квола еліта не могли стерпіти в своєму середовищі такого жалючого оводня, що немилосердно випікав та виганяв з національної психіки століттями поневоленої нації її фатальні вади: *поступливість і слямазарність, примирливість і безвольність, анархію і пустомельство, позерство й лінивість*. Тому Донцова проклинали українські ліві за те, що “був надмірним ідеалістом”, українські помірковані ліберали за те, що “був надмірним фанатиком”, українські консерватори за те, що “був надмірним революціонером”. Він, справді, робив все надміру. Надміру влучно скритикував соціалістів (і націонал-комуністів), що ті втратили відчуття національної правди й по-свинячому зарилися в матеріялістичну проблематику; надміру гостро й викривально описав автономістів-малоросів, що ті загрузли в безпринципності й холуйстві; надміру саркастично поцінував монархістів-федералістів, що ті запізналися зі своїми ідеями літ так на двісті; надміру послідовно й принципово боровся із всіма виявами опортунізму, фарисейства й шкурництва, які роз’їдали й роз’їдають українське суспільне життя фатально.

Він все робив надміру. Тож набути собі “доброї opinii”, “славного імені”, “загальної поваги” у світі української моральної трухлявості, культурної провінційності, політичної дріб’язковості він не міг ніяк.

Донцов – це неугавне змагання українського сумління з усіма слабкощами й вадами нації. Це безнастанне пульсування критичної, пробивної думки, яка шукає точок опертя серед порожнечі і яка точить мури безвиході. Це колосальна сила волі, *подана в енергетиці слова*. Він будує, формує, напрямлює кожного українця, який щойно почне читати його вогненні статті та есеї. Як і енергетика Шевченкового слова, його динаміка мислі, пекучість стилю, барвистість образу чарують, проймають, болять, поривають. Кожен, хто доторкнеться до такої енергетики, стає вже інакшою людиною.

Донцов застав українську націю в 1905 р., коли вона щойно пробуджувалася до повного національного життя. Ті “сучасні вогні”,

проти яких застерігав Шевченко, потужними хвилями заливали український етнічний простір. Більшість інтелігенції самовіддано поринула в ліберальні та соціалістичні ідеї. Доба національно-визвольних революцій, що спалахнула в епоху Романтизму в Європі, вже закінчувалася, а для українців вона ще й непочиналася. Лівацький світогляд переконував, що ту боротьбу й не варто розпочинати, оскільки в майбутньому “щасливому й справедливому суспільстві” запанує інтернаціональне братерство, а ліберальні ідеологеми плакали й так безмежний український пацифізм та космополітизм в українському народі.

Палка натура Донцова, його задержуватий характер закономірно повели його до настроїв соціальної революції, до підпільної боротьби. Він відразу став ідейним самостійником, коли більшість ще стояла на позиціях українського автономізму. Він відразу збагнув силу слова як засобу пропаганди нових ідей і висвітлювання нових просторів. Через якихось шість-вісім років пресової діяльності він вже вважався чільним українським публіцистом. На нього звертають увагу відомі й впливові люди з різних таборів. А в той час він аналізує, критикує, переосмислює. Це приводить його врешті до кількох стратегічних висновків: *українство загрузло в дрібнопроблемності, його культурна свідомість вражена хворобою анемічності й національного гермафродитства – малоросійської роздвоєності між своїм, національним, і чужим, імперським; фальшивий інтернаціоналізм лівих ідеологій пов’язав йому руки й душу, пристосуванський лоялізм офіційних українських середовищ, символізованих “Просвітою”, роз’їдає його характер.*

Найбільшим своїм учителем Донцов вважає Лесю Українку – цю стриману, але палку натуру, цю правдиву аристократку духу, задивлену у величю Античність, замріяну про шляхетну Готику, перейняту суворою етикою ранніх християн і конкістадорів. Вона просто рятує його серед трясовиння української літеплої просвітянщини. І він іде за її ідеалістичними яскравими візіями, як новонавернений.

У 1913 р. Донцов розриває із соціалістами-революціонерами. За підтримки найдієвіших тодішніх провідників нації – аристократа Миколи Василька та Володимира Степанківського – він стає редактором низки закордонних видань, що виходили німецькою мовою, щоб пропагувати ідею української самостійності у світі.

Водночас Донцов усвідомлює на цей час іншу велику загрозу для українства – російську цивілізацію. Саме *цивілізацію*, не імперію тільки, не царат, не бюрократично-визискувальну систему, про що говорили всі інші табори. Він ставить проблему категорично: на Україну наступає масивний світ московської ментальності, культури й соціальності. Не просто московська влада, поміщики й капіталісти, московські чиновники і поліцейські-держиморди, а *московський спосіб світосприйняття, світобачення, той відвічний московський деспотизм людської натури, безмежне рабство мас, грубий матеріалізм і потяг до брутальності, який зріє в цій цивілізації від Середньовіччя.*

Тому надалі Донцов моделює глобальні процеси політичних змагань як **війни цивілізацій**. Не війни між багатими й бідними, як пророкували соціалісти різних гатунків, не змагання між різноманітними союзами держав на основі монархічних чи ліберальних традицій, як думали ліберали, а війни цілком відмінних **національних душ**.

Українська душа ще не сформована. Щоб надати їй виразности, твердості, горіння, треба не політичної літеплости (компромісности й угодовства), а, навпаки, безмежного завзяття, розбурханої емотивності, категоричності, навіть фанатизму. З такими візіями й ідейними устремліннями Донцов розвивається як публіцист у 1914–1920-х рр. Найповнішу сконденсованість вони отримують у його етапних працях “Підстави нашої політики” (1921) та “Націоналізм” (1926).

У 1922 р. Донцов очолює найавторитетніший український журнал “Літературно-науковий вістник”, який стає платформою для плекання нового українства, позбавленого калічних навиків, покірливих уявлень, провінційних тенденцій. Відтепер він має змогу впливати на письменників, встрявати в культурологічні дискусії, узагальнювати про національні поразки й осягнення. Так постає той культурно-естетичний та ідейний феномен, який пізніше назвуть “**вісниківством**”, тобто програмою й практикою його двох журналів “Літературно-науковий вістник” і “Вістник” (1933 – 1939).

Міжвоєнна доба – це був коронний час для Донцова: він безжалюбно розтинав рани національних болячок, сміливо нападав на ворогів національного змушніння, включав в українську культуру найширші й найнесподіваніші горизонти західних ідеологій та естетик. Він завзято полемізував, розгортав наступальні концепції, бився за кожен найменшу деталь нового українського світогляду (за працездатністю і чисельністю публікацій – це одна з найбільших творчих натур України!).

Донцову довелося вводити в українську свідомість цілі пласти соціальних та політичних почувань, які вінших народів розвивалися століттями, йому доводилося стрімко вкидати в неї сотні ідей та теоретичних тез із націології правого гатунку, які наповнювали свідомість інших європейських націй від доби Романтизму, але які в Україні були справжньою екзотикою, часто незбагненою екзотикою. Тому історична роль його стала такою вибуховою: разом із Донцовим в нашу культуру й ідеологію увійшли принципи філософії **ірраціоналізму** та **інтуїтивізму**, націологічні постулати **традиціоналізму** та **волютаризму**, політологічні теорії **елітарности**, **консерватизму** та **націоналізму**, культурологічні тези про **вічність героїки і силу романтики (неоромантики)**. Усі ці широкі теоретичні концепції засвоювало нове покоління, яке з дивовижною швидкістю перетворювалося на покоління титанів (в основному в Західній Україні і на еміграції). Донцов мав щастя побачити, як український націоналізм, який у 1920 р. був справою та ідеалом невеликої когорти людей, перетворився через двадцять років на потужний і масовий рух зі своєю героїчною прометеївською етикою, з залізним характером, з несамовитою любов’ю до ідеалу. Етика й психологія цього покоління залишилася заповітним ідеалом назавжди.

Велика добірка афоризмів Дмитра Донцова, яку дбайливо й скрупульозно підготувала мовознавець Оксана Микитюк, є правдивою скарбівнею думки, якій наперед суджено стати знаковим явищем для сучасної культури. У ній читач знайде все головне, що потрібно знати й відчувати про інтелектуальний подвиг Донцова: влучність суджень, розмах бачень, войовничість тверджень, ірраціональну енергетику узагальнень, і головне – світоглядну націленість на традиціоналістське, волонтаристське, ідеалістичне сприйняття історії. Оксана Микитюк зуміла передати через короткі цитати всю глибочінь філософії Донцова. Водночас як лінгвіст вона вловила такі аспекти, тонкі нюанси його мислі, які пересічний читач зазвичай пропускає, не зауважує. І в цьому – особлива насолода пропонованої книги.

Мова Донцова – це на сьогодні ще не відкритий материк українського духу. Оксана Микитюк розпахнула простір до цієї величної країни. Як публіцист і мислитель Донцов усвідомлював, що творить нову **почуттєвість нації**. Він хотів прищепити закинутому в Історії, бездержавному, м'якотілому й безвольному народові етику народів-панів, шляхетних і героїчних. Він розумів, яка прірва розділяє його націю від великих націй-здобувачів. Та, попри це дещо гірке усвідомлення, працював із захватом Дон Кіхота над подоланням цієї прірви. Як стиліст, Донцов творив на перехресті кількох мов: української, російської, польської, німецької, французької, італійської. Іноді ці перехрещування утруднюють сприйняття його логіки. Однак цілком не заважають вловлювати струмінь його духу. І ось ми бачимо живий процес народження **донцовського стилю письма**, який ще можна назвати **вісниківським**: імпульсивність думки, відчуття ударної ритміки складу, маєстичність образів, широчінь просторових узагальнень, розгорнуті синтаксичні конструкції, які зачаровують своєю багатоплановістю думки, добірно влучні слова-характеристики, вигадливі порівняння й вишукані недомовленості – усе працює на захоплення читача.

Донцов був тим лаконічним і вимогливим спартанцем в нашій культурі, тим аристократом духу, тим вічним войовником Слова, який єдиний був здатен кардинально змінити її вітальні субстанції. Саме йому судилося нарешті подолати в публіцистиці народницько-сентиментальну, візерункову стилістику письма. Очевидно, що він використав досвід Івана Франка й Миколи Євшана, явних провісників “вісниківства” в нашій культурі, аби зробити українське Слово твердим та динамічним, пружним і сильним, наступальним і маєстатичним. Так, він був послідовним **окциденталістом** в українській культурі, який надавав їй ознак динамічності західних націй, але при цьому апелював передусім до традицій **готичних** та **лицарських**, аби назавжди утвердити в душі українства етику Парцифалів і Фавстів, Дон Кіхотів і Лоєнґринів. І цей заповіт уродженця українського гарячого Приазов'я залишається одним із найпотужніших у нашій історичній свідомості.

Олег Баган,
керівник Науково-ідеологічного центру ім. Д. Донцова